

Befreiungskriege” (str. 159.–173.), autor je pokušao odgovoriti na pitanje jesu li irski nacionalisti u balkanskim ratovima vidjeli primjer za stvaranje irske države i zaključio da je u desetljećima prije irske revolucije granica između radikalno-separatističkih i umjerenijih irskih nacionalista bila slabija nego što to tvrdi irska historiografija. Na kraju knjige Keisinger je u epilogu pokušao opisati oblik budućeg rata u njemačkim i engleskim tiskovinama između 1876. i 1913. godine, za koji su svi držali da je neizbježan. Zaključio je da nitko nije mogao točno predočiti kako bi on izgledao, ali da je Rusko-japanski rat mnogim vojnim stratezima vrijedio kao ogledni primjer ofenzivnog vođenja rata. Istodobno su se u engleskim i njemačkim novinama izražavale nade da rat neće biti poput balkanskih ratova jer su neki novinari tvrdili da je u Europi kroz dva stoljeća došlo od civiliziranja ratova, pa se ne bi trebalo očekivati uništavanje privatne imovine kao ni cijelih naselja sa stanovništvom, kao na Balkanu. Njemački tisak držao je da za civiliziranje rata treba zahvaliti promišljenoj politici velikih sila, koja je odredila ponašanje prema civilima u ratnim sukobima, ali suočeni s balkanskim ratovima engleski novinari posumnjali su da će i budući europski rat poprimiti njegove karakteristike. Neke njemačke novine apelirale su da bi se civilizirani svijet trebao s gnušanjem okrenuti od krvoprolića na Balkanu, ali u njemačkom građanskom tisku nije se mogla naći nijedna osuda načina vođenja balkanskih ratova. U njemu se organiziranje paramilitarnih postrojbi doživljavalo pozitivno, a rat se opisivao kao svenarodni rat, nacionalna obveza i pitanje časti te se zagovarala pojačana ideologizacija vojnika. Engleski konzervativni tisak bio je protiv bilo kakvog šovinizma i zagovarao je intenziviranje naoružanja, ističući da je poraz Turske u ratu s balkanskim državicama bio posljedica njezina zaostajanja u naoružavanju. Za razliku od njih liberalni tisak nije vidio potrebu za naoružavanjem tvrdeći da moderno efikasno ratovanje više ovisi o strateškim i intelektualnim sposobnostima vojnih vođa, za što im je tipičan primjer bila Turska. Autor je napomenuo da ni engleski ni njemački tisak nisu vjerovali u trajnije britansko-njemačko približavanje i međusobnu suradnju.

Keisnigerova knjiga zanimljivo je djelo u kojem je autor preispitao neke neupitne postavke društvenih i humanističkih znanosti o poimanju Balkana u drugoj polovici XIX. i na početku XX. stoljeća u europskim okvirima. S obzirom na to da su autori zaključili o europskom poimanju Balkana različiti od teza Marije Todorove, široko prihvaćenih na Zapadu, Keisingerova knjiga mogla bi potaknuti interdisciplinarnu raspravu u znanstvenim krugovima i skrenuti pozornost hrvatskih povjesničara na radove s njemačkog govornog područja.

ZLATKO KUDELIC

Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818-1849 (Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century. Sources on the Rise of Modern Constitutionalism – Europe, sv. 9.), prir. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka i Ilse Reiter, De Gruyter, Berlin, New York 2010., 310 str.

Pojmiti izvorišta moderne ustavnosti te organizacije države i društva koje do danas smatramo imperativnima nužan je korak u razumijevanju vlastite pravno-

povijesne tradicije i nacionalnoga identiteta. Serija izdanja *Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century: Sources on the Rise of Modern Constitutionalism* omogućuje nam upravo takav uvid, i to ne samo izborom i objavljivanjem najznačajnijih ustavnih dokumenata, dosad velikom većinom samo sporadično objavljenih na nacionalnim razinama, nego i pružanjem iznimno zanimljive i korisne komparativne perspektive. U skućenim okvirima interesa i mogućnosti međunarodnog etabliranja naše historiografije, zalaganje prof. dr. sc. Dalibora Čepula i doc. dr. sc. Mirele Krešić s Katedre za povijest hrvatskoga prava i države Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu da putem navedene serije ustavne dokumente iz doba rađanja hrvatske moderne ustavnosti prezentiraju svjetskim znanstvenim krugovima predstavlja zaista hvalevrijedan pothvat i korisno osvježanje u rezultatima rada istraživačkih projekata društvenih i humanističkih znanosti.

Međunarodni istraživački projekt *The Rise of Modern Constitutionalism 1776-1849*, čiji je rezultat i serija *Constitutions of the World*, osmislio je i vodi prof. Horst Dippel, istraživač ustavne povijesti sa Sveučilišta u Kasselu, s ciljem objavljivanja najvažnijih ustavnih dokumenata političkih entiteta iz navedenoga razdoblja, što će u konačnici rezultirati prvom sustavnom kompilacijom takvih izvora. U izbor dokumenata, osim ustava, ulaze i drugi (ne)prihvaćeni spisi ustavne prirode – zakonodavni prijedlozi, peticije, politički pamfleti i slični dokumenti političkih tijela, udruga i pojedinaca. Kronološki okvir projekta sasvim je logičan – korijeni moderne ustavnosti pronalaze se u dinamičnom razdoblju od Američke i Francuske revolucije kroz liberalnu eru i turbulentno razdoblje političkih i (napose) društvenih promjena do 1849. godine – godine koja je za većinu europskih država označila razdjelnicu u razvoju moderne ustavnosti. Geografski, projekt obuhvaća zemlje Europe te Sjeverne i Južne Amerike. U radu projekta sudjeluje oko 50 znanstvenika pravne povijesti i niz znanstvenih institucija iz europskih i američkih zemalja, a financira ga Njemačka istraživačka zaklada (Deutsche Forschungsgemeinschaft). Seriju *Constitutions of the World* objavljuje nakladnička kuća De Gruyter, renomirana na međunarodnom znanstvenom tržištu. Do početka 2011. objavljeno je 28 svezaka serije, a idućih 12 nalazi se u pripremi. Serija je koncipirana po geografskom načelu u dvije veće cjeline. Prvu cjelinu čine ustavni dokumenti europskih zemalja (dosad su objavljeni ustavni dokumenti Velike Britanije, Austrije, Mađarske i Lihtenštajna, njemačkih zemalja, Rusije, Poljske, Danske, Norveške i Švedske, Belgije, Luksemburga i Nizozemske, Hrvatske, Slovenije i Češke, Italije i Malte, Francuske, Korzike i Monaka te Portugala i Španjolske, a očekuju se objave dokumenata Švicarske, Srbije, Crne Gore i Rumunjske te Grčke i Turske), dok drugu cjelinu čine ustavni dokumenti zemalja Sjeverne i Južne Amerike (dosad su objavljeni dokumenti Sjedinjenih Američkih Država, Čilea, Kolumbije i Paname te Meksika, a u planu su objave dokumenata i za ostale zemlje Južne Amerike). No, vrijedno je istaknuti i da su rezultati projekta, osim u klasičnoj, tiskanoj verziji, javnosti predstavljeni i u digitalnoj verziji – na stranici pod adresom www.modern-constitutions.de zainteresiranima su u slobodnom pristupu dostupni svi dosad objavljeni ustavni dokumenti, koji se mogu pretraživati prema imenima država (današnjim i povijesnim) i kronološkom okviru. Prema navodima urednika internetske stranice dosad su (veljača 2011.) u okviru projekta prezentirana 1502 dokumenta u opsegu od gotovo 30 000 stranica, što svakako predstavlja impozantan opus.

Za nas je od osobitog značaja deveti svezak navedene serije koji sadržava hrvatske, slovenske i češke ustavne dokumente u razdoblju od 1818. do 1849. godine, koje su za objavu pripremili Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka i Ilse Reiter. "Hrvatski ustavni dokumenti 1848.-1849." (str. 29.-144.), čiju redakciju potpisuje Dalibor Čepulo, čine najveći i po sadržaju dokumenata najbogatiji dio knjige. Za najutjecajnije u razvoju hrvatske moderne ustavnosti uredništvo je odabralo političke dokumente programske prirode i objavljene dokumente ustavnoga karaktera koji su velikom većinom nastali radom Hrvatskoga (državnog) sabora kao reprezentativnog tijela političke participacije tijekom 1848. i 1849., u kojima se ističu zahtjevi za uvođenjem pojedinih "modernih" vrijednosti. Zbirku hrvatskih ustavnih dokumenata otvaraju *Zahtjevanja naroda*, odnosno *Peticija prava nacionalnog pokreta u Trojednoj kraljevini* (str. 39.-46.), kojima se, uz niz drugih zahtjeva, postulira pravo hrvatskoga naroda na političko sjedinjenje hrvatskih zemalja u okviru Austrijskoga Carstva, pravo na autonomiju uprave, narodni jezik, slobodu tiska, vjere, učenja i govora te se ujedno najavljuje program političkoga djelovanja turbulentne 1848. godine, ali u značajnoj mjeri određuje i osnova političkoga djelovanja u kasnijem razdoblju. *Uredbom bana Jelačića o izboru zastupnika i sastavu Hrvatskog državnog sabora (Naredba o pozivanju i zastupanju...*, str. 47.-50) istaknuto je pravo izbora zastupnika bez razlike roda i staleža te je određen njihov broj i način njihova izbora. Ujedno je naglašeno i pravo političke participacije hrvatskih zemalja izvan Trojedne Kraljevine, a u sastavu Monarhije – pozivaju se zastupnici iz krajiških pukovnija i izriče namjera da se ono protegne i na Dalmaciju i druge austrijsko-slavenske pokrajine "ako tamošnji žitelji budu htieli pravom svojim se već na ovom saboru poslužiti" (str. 49.). Iako je ta uredba Banskoga vijeća vrijedila samo za neposredni saziv Sabora 1848., ona obilježava kraj staleškoga sabora i daje nove smjernice principa političke participacije naroda.

Sljedi niz odluka i zaključaka Hrvatskoga sabora 1848. podnesenih na kraljevu sankciju. *Rezolucijom Hrvatskog državnog sabora o uniji sa Srpskom Vojvodinom* (čl. VII., str. 51.-55.) Sabor priznaje neovisnost i slobode srpskoga naroda u Monarhiji te izriče namjeru sklapanja političke unije i uključivanja područja Srijema u sastav Vojvodine, a *Rezolucijom o načelima odnosa prema Ugarskoj i Austriji* (čl. XI., str. 57.-64.) ističe slobodu i neovisnost Trojedne Kraljevine unutar granica Monarhije te traži sudbenu i upravnu autonomiju osnutkom "Državnoga vijeća" i širenjem ovlasti Sabora, kao i primjereno sudjelovanje Kraljevine u cjelokupnoj politici Monarhije. Održavanje cjelokupnosti Monarhije, ali i sloboda i jednakost svih jezika u Ugarskoj te autonomija uprave unutar zemalja Krune sv. Stjepana osnovni su zahtjevi sadržani i u *Rezoluciji Hrvatskog državnog sabora o načelima sporazumijevanja s Ugarskom* (čl. XX., str. 65.-70.). Iako je područje Vojne krajine zadržano u dotadašnjem statusu i sljedećih nekoliko desetljeća, Hrvatski je sabor *Zakonom o položaju i ustroju Vojne krajine i pravima i obvezama krajišnika* (čl. XXVI., str. 71.-104.) preuzeo značajnu inicijativu u određivanju prava i dužnosti krajišnika prema ustavnim načelima, uz naglasak povijesnog prava Kraljevine i Sabora na zakonodavnu ulogu na području Vojne krajine. *Zakonom Hrvatskog državnog sabora o ukidanju kmetstva i uređenju dotadašnjih kmetских obaveza* (čl. XXVII., str. 105.-109.) potvrđuje se banska diploma o ukidanju urbarskih odnosa izdana 25. travnja 1848. i zaključak Ugarskoga sabora o tom pitanju, naglašava se neovisnost kmetova i općina o vlastelinima i postavlja ih se pod jurisdikciju lokalnih institucija vlasti, a *Zakonom o općoj poreznoj obvezi* (čl. XXIX., str. 111.-112.) Sabor uvodi pore-

znu obvezu za sve državljane bez razlike roda i staleža te inicira izradu novoga ključa oporezivanja. Zbirku hrvatskih ustavnih dokumenata zatvara nekoliko nacrtu zakona izrađenih tijekom 1849. kroz djelatnost saborskih odbora. Uz istaknutu ulogu županija u zakonodavstvu Trojedne Kraljevine *Nacrt i obrazloženje zakona o županijama* (str. 113.–118.) nudi zakonske osnove uređenja županija s ciljem osuvremenjivanja uprave i uređenja prema “duhu vremena” i trenutnim potrebama, ali i preuzimanja kontrole rada županijskih tijela od strane državnih vlasti. U *Nacrtu zakona o državnom vijeću (Članak o ustrojenju dèržavnoga vieća*, str. 119.–123) Hrvatski sabor nudi rješenje za upravnu samostalnost Trojedne Kraljevine u obliku osnutka i rada “Državnoga vijeća” kao stalnoga dikasterija pod predsjedanjem bana, koje bi preuzelo sve javnopolitičke, gospodarske, vojne i porezne poslove Kraljevine. *Nacrtom zakona o odnosu trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema Austrijskoj Carevini (Osnove zakona o odnošenju trojedne kraljevine prema monarkii auštrianskoj*, str. 125.–136.) Sabor definira teritorije Trojedne Kraljevine i opetovano ističe jedinstvo hrvatskih zemalja uz pravo na politički savez s ostalim južnoslavenskim narodima u Monarhiji, utvrđuje područja autonomije i zajedničkih poslova te preuzima ulogu jedine relevantne institucije u zakonodavstvu Kraljevine. Ideja o dvodomnom saboru, tada neuobičajenom za hrvatsku političku tradiciju, izražena je u *Nacrtu o osnovnim pitanjima vezanim uz Hrvatski sabor (Članak o saboru*, str. 137.–144.) kojim se određuju ingerencije Sabora, utvrđuje način sazivanja Sabora i izbora putem izbornih okružja i kotareva, ali i sastav i organizacija Sabora te način glasanja i argumentacije.

Slovenske ustavne dokumente 1818.-1849. (str. 145.–197.) priredila je Mirela Krešić s Pravnoga fakulteta u Zagrebu uz pomoć dr. Arna Mavčiča u izboru dokumenata. Slovenskim zemljama, u Austrijskome Carstvu politički rascijepljenima unutar pokrajina Štajerske, Kranjske, Gorice i Koruške, francuska je vladavina početkom XIX. stoljeća donijela iskustvo mnogih “modernih” upravnih i pravnih mjera (npr. ukidanje kmetstva, uvođenje nacionalnog jezika u škole), ali i jasna stremljenja prema slovenskom nacionalnom jedinstvu. Nacionalni pokret osobito se budi tijekom revolucionarnih događaja 1848., a prvenstveno ga je obilježila jaka politička aktivnost protiv uključivanja austrijskih nasljednih zemalja u Njemački savez. Ova zbirka slovenskih ustavnih dokumenata stoga, osim ustava formuliranih djelatnošću institucija carskoga dvora, obuhvaća i peticije, političke programe i pamflete pojedinaca i političkih udruga upućene kralju i slovenskoj javnosti. Zbirku otvara ustavni patent za Kranjsku iz 1818. godine (*Stanovska ustava Kranjske – Verfassungspatent von Krain*, str. 153.–159.), koji je izdao car Franjo I. s ciljem ponovne uspostave staleškoga uređenja nakon francuske vladavine, uzimajući u obzir nedavne promjene i tadašnje prilike. Slijede politički spisi iz 1848. nastali kao reakcija na objavu ustavnih patenata cara Ferdinanda I. s namjerom uključivanja Monarhije, a time i slovenskih zemalja, u Njemački savez: *Dodatak peticiji bečkoga društva “Slovenija” (Kaj bodemo Slovenci Cesarja prosili?*, str. 161.–169.), *Peticija Matije Majera caru* (str. 165.–169.), *Dodatak peticiji Matije Majera (Kaj Slovenci terjamo?*, str. 171.–175.), *Slovenska peticija (Slovenische Petition*, str. 177.–178.) i *Program Ujedinjene Slovenije Slovenskoga sabora u Beču (Slovenski zbor v Beču*, str. 179.–181.). Temeljne postavke navedenih spisa vrlo su slične: traži se ujedinjenje svih slovenskih zemalja unutar Austrijskoga Carstva u jedinstvenu političku cjelinu, njihova upravna autonomija i politička reprezentacija u državi, pravo na sudjelovanje u političkim odlukama i u zakonodavstvu, uvođenje narodnoga jezika u upravu,

školstvo i sudstvo, ukidanje kmetstva, sloboda za sve građane te zaštita slovenskoga jezika i narodnosti. *Ustav za Kranjsku (Landesverfassung für das Herzogthum Krain*, str. 183.–197.) dio je niza ustavnih zakona objavljenih 30. prosinca 1849. od strane Ministarskog vijeća za sve austrijske i češke nasljedne države, većina kojih nikada nije zaživjela u praksi. Ustavom se ističe da je Kranjska nedjeljiv dio Austrijskoga Carstva i krunska zemlja, ali i neosporno pravo na njegovanje narodnosti i jezika, a određuju se ovlasti sabora i saborskih odbora, njihov sastav te način izbora zastupnika.

Češke ustavne dokumente 1848.-1849. (str. 199.–290.) za objavu je priredio Milan Hlavačka iz Zavoda za češku povijest Karlova sveučilišta u Pragu, a uključuju dokumente ustavne prirode za tadašnje Kraljevinu Češku, Markgrofoviju Moravsku te Vojvodstvo Gornje i Donje Šleske – zemlje Češke krune koje su od 1526. bile u sastavu Habsburške Monarhije. Revolucija u proljeće 1848. i u ovim je zemljama obilježila završetak staleške ere i inicirala promjene u ustavnosti. Iako su češki i moravski parlamenti započeli s pripremom novoga ustava, konstruktivnu inicijativu ustavnih promjena preuzeo je jaki građanski pokret, osobito u Pragu, tražeći sudjelovanje građana u političkim i zakonodavnim odlukama. *Pismo cara Ferdinanda I. barunu Pillersdorfu od 23. ožujka 1848. (Kabinettschreiben des Kaisers Ferdinand I., str. 211.–216.)* i *Rješenje na drugu prašku peticiju od 8. travnja 1848. (Allerhöchste Erledigung der zweiten Prager Petition, str. 217.–222.)* u glavnini su pozitivni odgovori cara na dvije peticije praških građana, koji su u svoje želje i zahtjeve uključili jednakost češkog i njemačkog jezika u školstvu, sudstvu i upravi, izmjene i dopune ustava, jamstvo zastupstva građana, slobode vjere, osobne sigurnosti, opće vojne obaveze, ulaganja u škole i većih mogućnosti obrazovanja. *Ustavni zakoni iz 1849. za Češku (Landesverfassung für die Königreich Böhmen, str. 223.–238.), Moravsku (Landesverfassung für die Markgrafschaft Mähren, str. 251.–266.)* te *Gornju i Donju Šlesku (Landesverfassung für das Herzogthum Ober- und Nieder Schlesien, str. 275.–290.)* nastali su u isto vrijeme kad i već spomenuti ustav za Kranjsku, pa su po glavnim postavkama i sadržaju gotovo identični. No, o inicijativi zemaljskih sabora čeških zemalja za donošenje novih ustavnih zakona svjedoče *Nacrt ustava za Moravsku iz rujna 1848. (Entwurf der Verfassung für das Markgrathum Mahren..., str. 239.–249.)* i *Prijedlog ustava za Šlesku iz 1848. (Gesetzes-Vorschlag zur Provinzialverfassung Schlesiens, str. 267.–273.)*, u kojima se, uz zahtjeve za ukidanjem kmetstva i utvrđivanjem načina izbora zastupnika, jasno naglašava samostalnost tih pokrajina i njihova isključivo konstitucionalna povezanost s Austrijskim Carstvom, kao i njihovo pravo na samostalno zakonodavstvo i upravu.

Dokumenti objavljeni u ovoj ediciji doneseni su u izvornom obliku bez većih priređivačkih intervencija. Glavnina dokumenata (što se osobito odnosi na hrvatske dokumente) objavljena je dvojezično – usporedno na njemačkom i na narodnom jeziku, čime su znatno približeni inozemnim istraživačima. Izdanja dokumenata opremljena su i kritičkim aparatom u kojem je uredništvo, uz kratak povijesni osvrt na okolnosti donošenja dokumenta, pružilo komparaciju izvornika s eventualnim drugim izdanjima i literaturu o dosadašnjim istraživačkim rezultatima. Namjenu izdanja međunarodnoj javnosti potvrđuje i višejezična objava popratnih tekstova, koje u knjizi nalazimo na engleskom, njemačkom, hrvatskom, slovenskom i češkom jeziku. Na kraju knjige je i petojezično kazalo pojmova (str. 291.–310.) koje, osim pomoći u snalaženju među objavljenim dokumentima, mnogim istraživačima može poslužiti i kao vrlo koristan komparativni rječnik pravno-povijesne terminologije i

konstitucionalne tradicije te pružiti uvid u tadašnju percepciju osnovnih pojmova političke kulture.

Iako mnogi od “zahtjeva” političkih tijela, udruga i pojedinaca te carskih odluka objavljenih u ovoj ediciji nisu do 1849. zaživjeli u političkoj praksi, pa su pojedini desetljećima čekali na realizaciju pod sasvim drugim uvjetima, oni su svjedok tadašnjeg konstitucionalnog razmišljanja izraslog na razmeđu staleške i liberalne ere, ali i izvoriste temeljnih postulata svih budućih ustavnih zakona. Kao potomke jednog prijelaznog razdoblja, politički vrlo turbulentnog, te je dokumente obilježio spoj “tradicije” i “modernosti” – u njima se opetovano poziva na stara prava “naroda” (pojam pod kojim više ne nalazimo isključivo plemstvo), ali i na jamstvo pravne jednakosti svijuu bez razlika staleža i vjere te prava participacije u političkoj odluci radi zaštite interesa nacionalnih skupina kao sastavnica jedne multinacionalne carevine. Pritom je jasno da zakonodavstvo i uređenje društva prestaje biti prerogativ i dužnost monarha i privilegiranih slojeva, a sudjelovanje svih građana pri određivanju smjera politike postaje imperativ. Primjer takvoga razmišljanja jest i stav Hrvatskoga sabora izrečen u Nacrtu zakona o županijama iz 1849., po kojem se što više ljudi treba uključiti u rasprave, jer “čim je veći broj onih, koji uticaju svojim uplivom i poslenostju u upravljanje javnih poslovah, tim širji postaje prostor, na kom se razvija i uzvišuje duh narodni” (str. 117.). Nadalje, pojam koji se proteže kroz sve dokumente jest *sloboda*. Osim zahtjeva za ukidanjem kmetstva, a u Hrvatskoj i za priznavanjem jednakih prava krajišnicima, pojam slobode postaje temeljna odrednica funkcioniranja društva: u svim se ustavnim dokumentima naglašava imperativ slobode tiska, vjere, učenja, govora i mišljenja te se, između ostalog, traži “političko i duševno razvijanje na slobodnom narodnom duhu osnovano” (str. 40.) i vladavina “u duhu ustavne slobode” (str. 58.). Na nacionalnim razinama kao osobito znakovitu za to razdoblje definiranja principa ustavnosti valja, naravno, istaknuti i svijest o nacionalnom suverenitetu. Zahtjevi za uvođenjem nacionalnog jezika u upravu, sudstvo i školstvo te ravnopravnost svih jezika Austrijskoga Carstva konstantan su element svih hrvatskih, slovenskih i čeških ustavnih dokumenata, kao i jasni zahtjevi za priznavanjem nacionalnog teritorija i prava na autonomiju uprave i vlastite institucije vlasti. Tako Slovenci peticijama traže ujedinjenje svih slovenskih zemalja u jedinstvenu cjelinu s jedinstvenim državnim saborom, a Hrvatski sabor ističe da Trojedna Kraljevina s Vojnom krajinom, Dalmacijom i otocima čini “jednu jedinu, jednim zakonom i jednim ustavom upravljaju čelost” (str. 125.) i zahtijeva restituciju banskih ovlasti na cijelom nacionalnom teritoriju, kao i upravnu autonomiju pod vodstvom parlamenta i vlade. Znakovito je pritom korištenje naziva *država* za prostor nacionalnog teritorija, kao i označavanje institucija vlasti *državnima*. Napokon, valja istaknuti i da dokumenti objavljeni u ovoj ediciji odaju da se promjene u političkoj kulturi jasno odražavaju na javnu percepciju onih koji u politici zastupaju narod – autori ustavnih zakona i prijedloga znatnu su pozornost posvetili kaznenoj odgovornosti zastupnika i političara za kršenje zakona i razne vrste zloporaba, a na nacionalnim razinama zahtijeva se primanje “domaćih sinova” u službu i ljudi koji su “narodu povoljni i od noviega duha napretka i slobode” (str. 40.). Da je javna služba u doba rađanja moderne ustavnosti još uvijek smatrana čašću i javnom dužnošću, svjedoči i odluka Hrvatskoga sabora po kojoj savjetnici županijskih skupština ne bi trebali primati plaću, jer “svěst vlastita će im služiti za nagradu, da su izpunili točno svoju dužnost” (str. 117.).

Pozivajući se na tvrdnju iz uvoda Horsta Dippelera po kojoj se ustavni tekstovi danas shvaćaju kao *conditio sine qua non* svakog političkog poretka, moram zaključiti da projekt *The Rise of Modern Constitutionalism 1776-1849* već i prevladavanjem dosadašnjeg čestog zanemarivanja ishodišta moderne ustavnosti i parcijalne dostupnosti ustavnih tekstova predstavlja ne samo dobrodošao, nego i iznimno koristan pothvat. Kad se tome pribroji ozbiljan pristup izboru i analizi dokumenata te pregledno i stručno predstavljanje bogate baštine moderne pravno-političke tradicije, svi suradnici projekta koji su svojim trudom pridonijeli da ta posebno vrijedna i korisna građa bude uspješno pripremljena zaslužuju naše čestitke, pohvale i priznanja. Pritom osobite čestitke upućujem Mireli Krešić i Daliboru Čepulu s Pravnoga fakulteta u Zagrebu, ne samo zbog uspješne realizacije međunarodne suradnje i prepoznavanja važnosti zastupljenosti hrvatske tematike u ovom vrijednom projektu, nego i zbog ozbiljnog i sustavnog pristupa pripremi hrvatskih i slovenskih ustavnih dokumenata te truda u prezentiranju jednog sasvim suvremenog načina političkog razmišljanja. Serija *Constitutions of the World*, od koje je prikazani deveti svezak od osobitog interesa za našu pravno-povijesnu problematiku, nezaobilazna je literatura za sve istraživače političke tradicije i pravne povijesti, ali i preporuka za sve osobe uključene u današnje političke procese, jer nam tek poznavanje i usporedba ustavnih tradicija i političke kulture donosi razumijevanje temelja modernoga svijeta i razloga uređenja društva kakvo poznajemo i danas.

IVANA HORBEC